

Nr 55

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående den svenska socialpolitikens inriktning m. m.

I de likalydande, i vissa delar till allmänna beredningsutskottet hänvisade motionerna I: 513 av herr *Bengtson m. fl.* och II: 587 av herr *Hedlund m. fl.* hemställas i dessa delar, att riksdagen i enlighet med motionerna måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville

A. beträffande familjebildningen och familjefrågorna pröva åtgärder till förbättrad upplysning och rådgivning genom bl. a. upplysningsskrifter, kurser, massmedia, införande av familjekunskap som skolämne och utbyggnad av rådgivningsbyråverksamheten;

B. beträffande barnuppfostran och barnavård utreda frågan om åtgärder för

1) förbättrad rådgivning till föräldrarna,

2) genomförande av hälsokontroll inom barnavårdscentralverksamheten av den psykiska hälsan samt för utbyggnad av den barnpsykiatriska verksamheten i övrigt;

C. beträffande skolväsendet utreda frågan om

1) utvidgning av skolans uppgifter för ungdomsfostran och karaktärsdaning samt härför erforderlig komplettering av lärarutbildningen,

2) ökad anknytning till skolorganisationen av läkare, kuratorer och psykologer för regelbunden psykisk hälsokontroll, tidigdiagnostik och effektiva terapeutiska åtgärder;

D. beträffande arbetslivet i allmänhet utreda möjligheterna av

1) förbättrad yrkesvägledning och yrkesrådgivning inom ramen för skolkurator- och skolpsykologverksamheten,

2) inrättande av ett statens arbetsvetenskapliga forskningsråd att främja och samordna den arbetsvetenskapliga psykologiska och fysiologiska forskningen,

3) förbättrad personalvård och arbetshygien inom den statliga verksamheten;

E. beträffande kvinnornas situation i hem- och förvärvsarbete pröva

1) åtgärder ägnade att främja utbyggnad och utrustning av lekskole-, daghems- och hemhjälpverksamheten samt förbättring av möjligheterna till rationalisering av hemarbetet,

2) frågan om utbyggnad av yrkesvägledning, utbildning och omskolning av hemmakvinnor, som — när barnuppfostran inte längre är aktuell — vill skaffa sig förvärvsarbete;

F. beträffande den medicinska undervisningen pröva ökat utrymme för de psykosomatiska aspekterna, inrättande av ett psykosomatiskt laboratorium och poliklinik och övriga åtgärder att främja utvecklingen inom den psykosomatiska medicinen;

G. beträffande den medicinska rehabiliteringen utreda

- 1) frågan om utbildningen av speciella rehabiliteringsläkare,
- 2) frågan om åtgärder för en inventering av rehabiliteringsbehovet i landet,
- 3) frågan om inrättande vid centrallasaretten av rehabiliteringsavdelningar med egna överläkare tills vidare organiserade som öppna serviceavdelningar,
- 4) frågan om inrättande av professur i rehabiliteringsmedicin vid karolinska institutet förenad med överläkartjänsten vid arbetskliniken;

H. beträffande arbetsvården pröva skyndsamt utbyggnad av arbetsvården enligt arbetsmarknadsstyrelsens arbetsvårdspolitiska program särskilt med avseende på

- 1) förbättrad samordning mellan sjuk- och arbetsvård med utvidgad inbördes informationsverksamhet,
- 2) inrättande av centralt samordningsorgan för den skyddade verksamheten, med rehabiliterings-, driftteknisk och driftekonisk expertis och representanter för huvudmännen,
- 3) inordnande av nykterhets- och fångvården i rehabiliteringsorganisationen;

I. beträffande de äldre i samhället pröva

- 1) möjligheterna av ökat stöd till åldersforskningen,
- 2) möjligheterna för stat och kommuner att i ökad utsträckning anställa äldre arbetskraft,
- 3) ökad yrkesrådgivning och arbetsvårdsverksamhet för de äldre,
- 4) utvidgning av den skyddade verksamheten och sysselsättningsterapien för de äldre.

I övrigt har motionerna hänvisats till statsutskottet.

I sammanfattning av motionerna säges, att i motionerna har anförts målsättning, motiv och medel för en samordning och målmedveten inriktning av den svenska socialpolitiken i mentalhygienisk riktning. Målsättningen är att för hela vårt folk, för alla kategorier och åldrar, skapa tryggare, trivsammare och mera harmoniska livsbetingelser. De medel som står till buds är givetvis begränsade, och det vore verklighetsfrämmande att förneka, att avsevärda svårigheter kommer att möta försöken att med upplysning och undervisning påverka individers och grupper emotionellt förankrade attityder. Så länge forskningen på detta område inte nått längre än den har måste man därför inrikta sig på konkreta etappmål, vilkas uppnående ligger inom synhåll med redan tillgängliga medel och metoder.

Familjebildningen

Ungefär vart nionde äktenskap i landet — i Stockholm avsevärt flera — går isär med allt vad detta innebär av lidande för makar och barn. Många barn får växa upp i en atmosfär av kärlekslöshet, kyla eller lynnesutbrott mellan föräldrarna, vilka dock underlåter att skilja sig »för barnens skull». Otrohet och störningar i det sexuella samlivet är vanliga.

För en förbättrad rådgivning i familjefrågor anges följande riktlinjer.

1) Upplysningsskrifter, utarbetade av vetenskaplig expertis, distribueras till samtliga familjeenheter i landet, med elementära råd i familje- och uppfostringsfrågor.

2) Familjekunskap införes som skolämne.

3) Lärarkåren vidareutbildas i hithörande ämnen och lärarutbildningen kompletteras.

4) Upplysning och opinionsbildning under ledning av vetenskaplig expertis ökas via massmedia.

5) Kurser anordnas, lämpligen av kommunerna i samarbete med folkbildningsorganisationerna, för ungdomar före familjebildningen.

6) Familje- och äktenskapsrådgivningen utbygges, lämpligen genom kommunala rådgivningsbyråer mot statsbidrag.

Barnuppfostran, barnavård

Över 10 000 barn föds varje år utom äktenskapet. I ännu fler fall är barnets tillkomst anledningen till att föräldrarna över huvud taget gifter sig. Ett mycket stort antal barn växer upp i splittrade hem. I många fall lämnas barnen som nyckel- eller daghemsbarn utan tillräcklig kontakt med föräldrarna redan under de tidigaste uppväxtåren även där detta icke är nödvändigt av ekonomiska skäl. Många föräldrar saknar de mest elementära kunskaperna i barnpsykologi och moderna uppfostringsmetoder. Till den otrygghet som allt detta skapar bidrar samhället med ett alltför konkurrensskapande värdesystem.

Följande åtgärder föreslås bli prövade:

1) Upplysningsskrifter till alla barnfamiljer beträffande barnens normala utveckling i olika åldrar, de vanligaste nervösa störningarna, när och var man skall söka hjälp, samt positiv uppfostringsrådgivning.

2) Upplysning och opinionsbildning genom massmedia, centralt utformad av vetenskaplig expertis.

3) Föredragsverksamhet och rådgivning i uppfostringsfrågor av socialmedicinska samarbetslag (läkare, socialarbetare, lärare, stats- eller frikyrkopräst) inom ramen för socialnämndens och barnavårdsnämndens verksamhet.

4) Rutinmässig hälsokontroll även av den psykiska hälsan inom ramen för barnavårdscentralernas verksamhet.

5) Utbyggnad av den barnpsykiatriska verksamheten. En barnpsykiatrisk klinik åtminstone vid varje centrallasarett.

Skolväsendet

Många barn konfronteras redan från födelsen med psykiska stressfaktorer beroende på många föräldrars bristande kompetens som uppfostrare, deras inbördes disharmoni och av kulturmiljön betingade överkrav på barnen, deras villrådighet i fråga om uppfostringsprinciper och skepsis mot olika värdesystem. I detta läge väntar sig stora föräldragrupper hjälp och stöd från pedagogiskt håll, från skolväsendet. I stället har skolan emellertid själv bidragit till att ytterligare öka den psykiska belastningen genom sin roll som renodlad kunskapsförmedlare, i icke ringa utsträckning av ett dött kunskapsstoff, med delvis föråldrade pedagogiska metoder.

Följande riktlinjer föreslås:

1) En strängare sovring av kunskapsstoffet ur nytto- och allmänbildningssynpunkt till förmån för en ökad mentalhygienisk, uppfostrande och karaktärsdanande verksamhet.

2) Mera barn- och ungdomspsykologi i lärarutbildningen, vidareutbildning i dessa ämnen av lärarkåren.

3) Ökad försöksverksamhet med ökat utrymme för uppfostran till social och mellanfolklig samlevnad, kulturella intressen och sund personlighetsutveckling.

4) Fler läkare, kuratorer och psykologer distriktsvis knutna till skolorganisationen för regelbunden psykisk hälsokontroll, tidigdiagnostik och effektiva terapeutiska ingripanden.

Arbetslivet

Arbetslivet medför för många människor avsevärda, ibland hälsovådliga påfrestningar sammanhängande med tävlingsmomentet, karriärmomentet och kravet på viss prestation under ofta obehagliga yttre förhållanden. Ofta föreligger en dålig överensstämmelse mellan arbetets krav och individens förmåga och behov i olika avseenden. Denna bristande överensstämmelse sammanhänger oftast med bristande omsorg i yrkesvalet och med att rationaliserings- och automationsåtgärder kan medföra belastningar, som vår organism inte är konstruerad att tåla. Detta sistnämnda riskmoment väntas komma att öka ytterligare i en snar framtid.

Följande åtgärder anses nödvändiga.

1) Bättre yrkesvägledning och yrkesrådgivning knuten till skolkurator- och skolpsykologverksamheten.

2) Bättre distribution av yrkesvägledningens upplysningsmaterial, bättre och utvidgad upplysningsverksamhet genom radio och TV.

3) Fler psykotekniska institut för mera kvalificerad anlagsprövning.

4) Inrättande av ett statens arbetsvetenskapliga forskningsråd med upp-

gift att främja och samordna den arbetsvetenskapliga psykologiska och fysiologiska forskningen i landet med målet att skapa en gynnsammare arbetsmiljö för den enskilde arbetaren, med ökad trivsel, bättre funktion och högre produktivitet.

5) En bättre personalvård inom arbetsmarknadens allmänna sektor med inrättande av fler befattningar för industriläkare, industripsykologer och personalkonsulenter, efterutbildning i personalvård av arbetsledare etc., bättre personalkontakt horisontellt och vertikalt, regelbundna kontroller av de anställdas kroppsliga och psykiska hälsa.

6) En ökad statlig försöksverksamhet för bättre arbetshygien, såväl psykiskt som fysiskt, och för en bättre personalvård.

7) Bättre information i arbetshygienens psykiska aspekter och i personalvård till företagare, företagsnämnder och lokala arbetstagsammanslutningar.

Den dubbelarbetande kvinnan

Trots alla diskussioner har de speciella svårigheterna för den dubbelarbetande kvinnan, den förvärvsarbetande modern, icke beaktats i tillräcklig utsträckning och ännu mindre åtgärdats i den omfattning som man har anledning att kräva. Hennes situation är rik på stressfaktorer dels emedan hennes dubbla arbetsuppgift i och för sig är betungande, dels emedan hennes dubbla engagemang vid varje extrabelastning — t. ex. krav på övertidsarbete eller sjukdomsfall bland barnen — måste skapa en känslokonflikt mellan hennes lojalitet mot arbetsgivaren och mot familjen.

Som målsättning bör gälla:

1) Om ekonomiska och andra förhållanden så medger och det inte strider mot moderns önskan, bör mödrar med barn upp till treårsåldern helst icke stimuleras att söka sig ut på arbetsmarknaden.

2) Om detta av psykologiska eller ekonomiska skäl ändå är nödvändigt eller önskvärt, är halvtids- eller deltidsarbete en för många godtagbar kompromiss. Fler sådana tjänster för gifta kvinnor bör inrättas.

3) Utbyggnad och upprustning av lekskolor och daghem, hemsamaritorganisation och hemhjälpcentraler.

4) Ökad rationalisering av hemarbetet med hjälp av hemkonsulenter, som skall stå till husmödrarnas förfogande med råd och anvisningar, och med en serie upplysningsskrifter till alla hushåll skall bidra till att skapa de praktiska förutsättningarna för den förvärvsarbetande modern att orka med denna modifikation av dubbelarbete.

5) Utbyggd yrkesvägledning, utbildning och omskolning för hemma-kvinnor för vilka barnuppfostran icke längre är aktuell.

Psykosomatisk medicin

Var tredje patient som söker läkare har besvär som helt eller övervägande har psykiska orsaker. Denna stora patientkategori får i ett stort antal

fall inte den medicinska vård som tillståndet kräver dels för att sjukdomar av denna typ inte tillräckligt beaktas i den medicinska undervisningen, dels för att specialiseringen inom medicinens olika discipliner är så långt driven, att få av specialisterna kan eller vill ta ansvaret för *hela* den sjuka patienten.

Målsättningen på detta område bör vara:

1) Läkarutbildningen kompletteras i fråga om främst de psykosomatiska och psykoterapeutiska aspekterna för att göra kommande läkargenerationer bättre skickade att hjälpa dessa patientkategorier.

2) Speciella statsstipendier för yngre läkare som önskar vidareutbilda sig på dessa områden i utlandet.

3) Ett psykosomatiskt laboratorium och en psykosomatisk poliklinik inrättas vid något av universitetssjukhusen som en försöksverksamhet, vars resultat omsätts i praktiken med en successiv utbyggnad av verksamheten.

Medicinsk rehabilitering

Mellan 10 och 25 procent av alla sjukhuspatienter lider av kroniska sjukdomar eller lyten av sådant slag, att de skulle ha stor nytta av en hjälpinsats med rehabiliterande målsättning, alltså att återställa den högsta möjliga funktionsförmåga — kroppsligt, psykiskt, socialt, ekonomiskt och yrkesmässigt — som är möjlig med hänsyn till handikappet. Närmare tre fjärdedelar av alla socialhjälpfall har sådana handikapp. Tyvärr blir endast en minoritet av alla dessa hjälpbehövande föremål för sådana hjälpåtgärder. Majoriteten förmenas dessa hjälpåtgärder som skulle kunna sätta dem i stånd att åter leva ett relativt normalt liv och göra socialfallen till produktiva skattebetalare.

En effektivare rehabiliteringsverksamhet förordas:

1) Den medicinska rehabiliteringsverksamheten organiseras i särskilda rehabiliteringsavdelningar vid varje centrallasarett med utgångspunkt i redan befintliga resurser men med egen överläkare, till att börja med som serviceavdelning, efter hand med egna sängplatser.

2) Rehabiliteringsläkare utbildas vid statens arbetsklirik i samarbete med karolinska sjukhusets avdelning för fysioterapi och medicinsk rehabilitering, vid skyndsamt anordnade efterutbildningskurser med statliga stipendier.

3) En professur i rehabiliteringsmedicin knyts till karolinska institutet och förenas med överläkartjänsten vid arbetskliniken, som måste få ökade resurser.

4) Läkarutbildningen kompletteras med en föreläsningsserie i rehabiliteringsmedicin.

5) Sjukgymnast-, arbetsterapeut-, sjuksköterske- och socionomutbildningen ses över med hänsyn till behovet av kunskaper i rehabilitering.

6) En landsomfattande inventering av rehabiliteringsbehov och resurser genomförs.

7) En förbättrad informationsverksamhet till berörda personalkategorier genomförs.

Arbetsvården

Trots alla år av diskussioner och utredningar är arbetsvårdsresurserna fortfarande klart otillräckliga. Det innebär att stora grupper handikappade förmenas sin rätt att få sitt arbetshinder snabbt och rättvist bedömt och energiska hjälpåtgärder insatta i så god tid, att arbetsförmågan i största möjliga utsträckning kan räddas, alternativt att vederbörande får den ersättning från socialförsäkringarna, som han är berättigad till. Trots detta har regeringen i årets statsverksproposition inte ansett sig kunna bifalla arbetsmarknadsstyrelsens anslagsäskanden för arbetsvårdsverksamheten.

I fråga om arbetsvården förordas:

1) — — —

2) Rationalisering av kontorsrutin och utredningsförfarande och samordning av socialvårdens, arbetsvårdens, sjukvårdens och sjukhuskuratorernas verksamhet.

3) Bättre samordning mellan sjuk- och arbetsvård med utvidgad inbördes informationsverksamhet, kontaktmän och centralt samarbetsorgan.

4) Bättre information till allmänheten om hjälpmöjligheterna för handikappade.

5) Utbyggnad av arbetsvården enligt arbetsmarknadsstyrelsens arbetsvårdspolitiska program.

6) Centralt samordningsorgan för den skyddade verksamheten, med rehabiliterings-, driftsteknisk och driftsekonomisk expertis företrädd och med representanter för huvudmännen.

7) Inordnande av nykterhets- och fångvården i rehabiliteringsorganisationen.

De äldre i samhället

750 000 personer i vårt land uppstår för närvarande ålderspension. Deras egen organisation har vädjat om ökad rätt för de äldre att få kvarstanna i sina befattningar, som de nu ofta tvingas lämna vid pensioneringen. Men fördomarna mot anställande av äldre arbetskraft går betydligt längre ned i åldersklasserna trots att det kan anses vara klarlagt att den äldre arbetskraften, placerad i för den lämpliga arbetsuppgifter, kan fungera fullt ut lika bra som den yngre.

Det förordas:

1) Aldersforskningen ges ökade bidrag, och dess resultat med relevans för arbetslivet ges ökad spridning.

- 2) Stat och kommun anställer äldre arbetskraft i större utsträckning.
- 3) Ökad yrkesrådgivning och arbetsvårdsverksamhet för denna kategori.
- 4) Efter hand som arbetsförmågan avtar sysselsättning i den skyddade verksamheten av äldre arbetskraft.
- 5) Sysselsättningsterapi, klubbverksamhet, fysisk träning och grupp-samtal för att vidmakthålla den fysiska och psykiska vitaliteten så länge som möjligt.

Beträffande motiveringen i övrigt får utskottet hänvisa till motion II: 587.

Utskottet

Utgångspunkt för motionerna är konstaterandet att den höga materiella standard vi uppnått för den enskilde medför stora psykiska påfrestningar mot vilka samhället står dåligt rustat. Framför allt borde de mentalhygieniska aspekterna bli mera beaktade på skolans område och inom socialpolitiken i vidsträckt mening. Motionärerna har föreslagit eller angett riktlinjer för ett mycket stort antal åtgärder och utredningar, forsknings- och undervisningsverksamhet m. m., berörande familjebildningen och familjefrågorna i allmänhet, barnuppföstran och barnavård, skolväsendet, arbetslivet, kvinnans situation i hem- och förvärvsarbete, den medicinska undervisningen, rehabiliteringsverksamheten, arbetsvården och åldringsvården.

Utskottet anser det riktigt att mentalhygieniska synpunkter läggs på samhällsåtgärderna. Detta sker också såväl i det praktiska reformarbetet som i utredningsverksamheten. Utskottet vill i det följande något beröra åtgärder, som på senare tid vidtagits eller planerats, samt ange utredningar m. m. av betydelse för i motionerna upptagna spörsmål.

I vad gäller upplysning och rådgivning i *familjefrågor*, *barnuppföstran* och *barnavård* må anföras, att en betydande rådgivning och upplysning nu sker genom såväl radio som TV och att enligt vad utskottet erfarit beslut föreligger om ytterligare sådana program och programserier. Bildningsförbunden sysslar även med dessa frågor, och bland deras initiativ kan nämnas en nu aktuell kurs just rörande olika miljöfrågor, där bl. a. hemmet som miljö behandlas. Av den i år fastställda läroplanen för grundskolan (SFS 1962: 480) och skolöverstyrelsens i anslutning därtill utfärdade anvisningar framgår att samlevnadsfrågor m. m. kommer att få större plats i undervisningen än tidigare. Vidare har barnavård och familjekunskap medtagits bland tillvalsämnena. Beträffande familjerådgivningen må erinras om att försöksverksamhet sedan några år pågår och att medicinalstyrelsen noterat ett positivt intresse härför från landstingens sida. Beträffande den psykiska barna- och ungdomsvården, om vars utbyggande riksdagen beslutat, må framhållas, att utvecklingen hindrats av den stora bristen på läkare, fram-

för allt psykiater. Sedan år 1960 utgår dock anslaget för ändamålet med ett kraftigt uppräknat belopp, och år 1961 har inrättats 10 läkartjänster, 1 psykologtjänst, 8 tjänster som biträdande psykolog, 6 kuratorstjänster och 1 tjänst som pedagogassistent.

Beträffande *skolväsendet* må anföras att i den nya läroplanen och anvisningarna jämväl frågorna om skolans uppgifter för ungdomsfostran och karaktärsdaning fått en mer framträdande plats. Spörsmålet har också, i vad gäller yrkesundervisningen, tagits upp i det nyligen avgivna betänkandet om skolväsendets centrala ledning (SOU 1962: 28). Två utredningar om utbildning av lärare pågår. I fråga om skolläkarnas uppgifter och genomförande av kontinuerlig psykisk hälsokontroll vill utskottet anföras att genom grundskolans tillkomst en bättre grund torde ha skapats för en vidare utveckling. Frågan om hälsokontroll har tidigare i andra sammanhang behandlats av utskottet. Det har därvid kunnat konstateras att stora insatser göres för att på olika sätt, bl. a. genom försöksverksamhet, komma till rätta med de härmed sammanhängande problemen. En första förutsättning för mera vittsyftande åtgärder är emellertid att den allmänna bristen på läkare och annan sjukvårdspersonal blir avhjälp. Likaså torde behovet av kuratorer kunna anses klarlagt — vad som härvidlag erfordras är icke en utredning utan tillräckliga anslag och tillgång till personal.

Vad gäller *arbetslivet* kan anföras, att en effektivisering av skolans insatser i fråga om yrkesvägledning nu synes ske. Den omorganisation som ägt rum inom skolöverstyrelsen den 1 juli 1962 innebär nämligen bl. a. att en skolpsykologrotel inrättats med en särskild sektion för yrkesvägledning. I fråga om den arbetsvetenskapliga forskningen vill utskottet endast framhålla, att årets riksdag på förslag av utskottet (utlåtande nr 24) avslagit motioner om utredning av behovet av ökad dylik forskning och sättet på vilket den kan samordnas och främjas. Utskottet framhöll bl. a. att vad som erfordrades icke var en utredning utan ökade ekonomiska och personella resurser. Vad slutligen beträffar personalvården och arbetshygienien inom den statliga verksamheten har utskottet inhämtat att dessa frågor noggrant följes av personalorganisationerna — Statstjänstemannaförbundet kommer att taga upp exempelvis frågan om personalkonsulenter vid verken.

Beträffande *kvinnornas situation i hem- och förvärvsarbetet* vill utskottet erinra om att årets riksdag på förslag av statsutskottet, till vilket allmänna beredningsutskottet anslutit sig (utlåtande nr 29), begärt en översyn av ett av de väsentligaste spörsmålen, nämligen barntillsynen, bl. a. daghemsverksamheten m. m., som skulle upptaga frågan om omfattningen och inriktningen av verksamheten. Även andra frågor om underlättande för kvinnor att återinträda i förvärvslivet har behandlats av utskottet vid årets riksdag (utlåtande nr 20). Utskottet föreslog att motioner i ämnet skulle jänte utskottsutlåtandet överlämnas till arbetsmarknadsutredningen. Riksdagen följde utskottets förslag. Senare har en särskild beredning, fa-

miljöberedningen, tillkallats för att kartlägga och analysera olika problem i anknytning till samhällets service för barnfamiljerna.

I fråga om den *medicinska undervisningen* får utskottet erinra om att läkarutbildningen ingående prövades av 1961 års riksdag (prop. nr 108), vilket föranledde en betydande upprustning bl. a. för att möjliggöra ökad intagning av studerande och planering av ytterligare åtgärder. Det kan nämnas att sedan motionerna väcktes har bl. a. framlagts planer för utvidgad utbildning i Göteborg, varom riksdagen redan beslutat, samt i Lund. Behovet av blandad medicinsk-psykologisk utbildning för bl. a. läkare inom den psykiatriska barna- och ungdomsvården och rehabiliteringsvården har uppmärksamrats av läkarutbildningsberedningen.

För *rehabiliteringen* och *arbetsvården* är, i den mån dessa frågor icke tidigare berörts, av särskilt intresse att chefen för socialdepartementet i januari 1962 tillkallat en utredning om den ändamålsenliga organisationen och samordningen av rehabiliteringsverksamheten. Av direktiven för utredningen framgår att den kommer att pröva åtgärder i de syften som avspeglas i motionsyrkandena.

Vad slutligen gäller *åldringsvården* kan anföras att förutom spörsmålen om den ekonomiska tryggheten har även frågor om den personliga omvårdnaden aktualiserats på senare tid — även i riksdagen. Här må särskilt nämnas att 1960 års riksdag på förslag av allmänna beredningsutskottet (utlåtande nr 28/1960) hemställt om en översyn och kartläggning av åldringarnas vårdbehov och vårdmöjligheter. Enligt vad utskottet inhämtat beräknar socialpolitiska kommittén, som fått i uppdrag att verkställa sådan översyn och kartläggning, inom en nära framtid ha slutfört detta arbete. Härigenom erhålles ett grundläggande material för åtgärder av skilda slag. Vidare har arbetsmarknadsutredningen enligt sina direktiv att allsidigt pröva de äldres speciella arbetsmarknadsproblem.

Utskottet vill understryka, att ovanstående redogörelse för åtgärder och utredningar, vilka till en del vidtagits eller påbörjats efter det att motionerna väcktes, endast utgör en kort exemplifiering av vad som nu pågår. Frågor på förevarande område är aktuella även i många andra sammanhang inom det praktiska reformarbetet och i utredningsverksamheten. Utskottet vill därmed självfallet icke ha sagt att förhållandena är i alla avseenden tillfredsställande. Mycket återstår att göra men behoven är i stor utsträckning klarlagda och beaktade vid den pågående nydaningen på väsentliga områden av samhällslivet. Men som det stora hindret för en snabb utveckling av den mentalhygieniska omvårdnaden står bristen på personal — läkare, mentalvårdsläkare, psykologer, arbetsterapeuter, kuratorer och annan utbildad personal — som krävs i det mentalhygieniska arbetet. Det är uppenbart att från det allmännas sida stora ansträngningar redan göres för att komma ur denna bristsituation, och utskottet kan i detta läge icke finna att det av motionärerna framförda förslaget om en utredning, som

även genom sin synnerligen stora omfattning inger betänkligheter, skulle fylla någon väsentlig uppgift.

Utskottet får under återopande av vad ovan anförts hemställa,

att de likalydande motionerna I: 513 och II: 587 till de delar de hänvisats till utskottet icke må föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 27 november 1962

På allmänna beredningsutskottets vägnar:

NANCY ERIKSSON

Närvarande:

från första kammaren: herrar Nestrup, Söderberg*, Axel Emanuel Andersson, Hedström, Olofsson*, Ringaby, Widén, Tage Johansson och Enarsson.

från andra kammaren: fru Eriksson i Stockholm, Jacobsson i Sala, Dickson, fru Jäderberg, herr Svensson i Kungälv, fru Thunvall, herrar Lundmark, Keijer, Berglund, Larsson i Borrbj, Magnusson i Nennesholm och Edlund.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av herrar *Axel Emanuel Andersson, Larsson* i Borrbj och *Magnusson* i Nennesholm, vilka ansett att utskottet bort anföra och hemställa följande:

I förevarande motionspar erinras om att strävan efter en god trygghet för individen varit en av de starkaste drivkrafterna bakom de sociala reformerna. Den trygghet som åsyftats har emellertid främst varit av ekonomisk natur. Motionärerna erinrar om att ett mycket stort antal människor i dagens samhälle saknar psykisk trygghet och trivsel och rotfasthet i tillvaron, trots att deras ekonomiska villkor måste anses fullt tillfredsställande, samt redovisar olika symtom och yttringar som stöd för denna uppfattning.

I motionerna framhålles även att det rör sig om nationalekonomiska problem och folkhälsoproblem av allra största betydelse som med sina verkningar berör alla åldrar, yrkesgrupper och samhällsklasser. Problemkomplexet har emellertid hittills endast ägnats ett sporadiskt och splittrat intresse, utan försök till med varandra samordnade profylaktiska och kurativa åtgärder som griper över hela det berörda fältet. Enligt motionärernas mening behövs en systematisk anpassning av samhället till individen, till hans biologiskt rotade psykiska och kroppsliga förmåga och behov och således inte bara ständiga krav på individen att anpassa sig till ett alltmer komplicerat och av stressfaktorer alltmer influerat samhälle. Enstaka och

tillfälliga punktåtgärder på det ena eller andra området är otillräckliga. Det krävs ett stort upplagt handlingsprogram med syfte att skapa trygghet och trivsel på det psykiska planet. Mot denna bakgrund tar motionärerna upp de mest väsentliga områden som bör beaktas i ett sådant handlingsprogram samt anger vissa åtgärder som bör vidtagas i första hand.

Utskottet vill inledningsvis framhålla att de i motionen berörda spörsmålen måste tillmätas synnerligen stor betydelse. Såsom motionärerna framhållit har de miljöpolitiska frågorna, dvs. de spörsmål som rör individens möjligheter till trivsel och anpassning i den miljö där han ingår som komponent, inte beaktats i tillräcklig grad. Den ekonomiska tryggheten är givetvis av stor betydelse även för den psykiska tryggheten. Samtidigt som den ekonomiska tryggheten förbättrats har emellertid samhället genomgått en genomgripande omvandling, som brukar betecknas som en övergång från ett mera statiskt till ett dynamiskt och mera komplicerat samhälle och som varit en grundläggande förutsättning för förbättringarna av den ekonomiska tryggheten. Orsakerna till individens bristande anpassning torde främst kunna sökas i de krav och konflikter, som han ställs inför i det dynamiska och komplicerade samhället och i den alltjämt pågående omvandlingsprocessen.

Att lösa de psykiska trygghetsproblemen genom en medveten uppbromsning av den tekniska och ekonomiska framstegstakten är varken möjligt eller lämpligt. Problemen torde i stället böra angripas från utgångspunkten att dynamiken i utvecklingen kommer att accentueras ytterligare och att individen därför kan komma att möta ytterligare krav och konflikter. Vissa skäl talar visserligen för att individen har lättare att uppnå anpassning om han har erfarenheter av enbart ett dynamiskt samhälle än om han har erfarenhet av och tidigare anpassat sig till ett samhälle av annan struktur. Emellertid måste också uppmärksammas att det främst är föränderligheten som sådan som är det gemensamma för olika tidsskeden i ett dynamiskt samhälle. I övrigt kan förändringarna vara synnerligen genomgripande från individens synpunkt.

Det kan nu konstateras att det ställs krav på individen som överstiger hans biologiskt grundade förmåga. Att utvecklingen automatiskt skulle medföra förbättringar i detta avseende är inte att vänta. Det torde dock finnas goda möjligheter att eliminera eller reducera de åsyftade negativa faktorerna. Härför fordras emellertid ökad kunskap på berörda områden och ett systematiskt tillvaratagande av denna kunskap i olika avseenden, genom både förebyggande och avhjälpande åtgärder. Enligt utskottets mening är behovet av ett handlingsprogram uppenbart. Utskottet instämmer sålunda i motionernas allmänna syfte.

I vad gäller upplysning och rådgivning i *familjefrågor*, *barnuppfostran* och *barnavård* torde en positiv inställning till medverkan från radions och

televisionens samt bildningsorganisationernas sida kunna påräknas. I radio och TV har sålunda förekommit program med upplysning och rådgivning i dessa frågor, och enligt vad utskottet erfarit planeras ytterligare sådana program. Även bildningsförbunden bedriver en inte oväsentlig verksamhet i dessa frågor. Utskottet uttalar sin tillfredsställelse häröver och förutsätter att denna verksamhet främjas av det allmänna, vilket torde beaktas bl. a. vid den förestående översynen rörande stödet till folkbildningsverksamheten.

I anledning av motionärernas önskemål om införande av familjekunskap som skolämne vill utskottet redovisa, att enligt den fastställda läroplanen ingår detta ämne i den mening motionärerna avser endast som specialämne inom ramen av familje- och socialkunskap i linje 9 s. Enligt utskottets mening vore det av värde om samtliga elever i grundskolan kunde få undervisning i familjekunskapsämnet, lämpligen i årskurs 9. Förevarande fråga har emellertid vid årets riksdag behandlats av särskilda utskottet (utlåtande nr 1). Särskilda utskottet har därvid inte funnit det möjligt att tillmötesgå det framställda önskemålet, men med hänsyn till den vikt nämnda undervisningsmoment bör tillmätas förutsatt att skolöverstyrelsen vid planläggningen av lärarutbildning och -fortbildning beaktar ifrågavarande behov. I avvaktan på behandlingen av denna fråga om lärartillgången finner sig allmänna beredningsutskottet icke böra ta ställning till på vilket sätt ämnet familjekunskap bör inordnas i undervisningen men förutsätter att den nämnda lärarutbildningen och -fortbildningen planeras på sådant sätt att alla elever kan få sådan undervisning i familjekunskapsämnet som åsyftas i motionerna.

I anledning av det i motionerna påtalade önskemålet om en utbyggnad av familjerådgivningen vill utskottet erinra om beslutet av 1960 års riksdag om försöksverksamhet med familjerådgivningsbyråer. Det har inhämtats att ett positivt intresse för denna verksamhet föreligger från landstingens sida. Utskottet förutsätter att de befintliga möjligheterna till en successiv utbyggnad av verksamheten tillvaratages och att de av motionärerna anförda önskemålen beaktas i den fortsatta försöksverksamheten. Bl. a. bör det prövas om de av motionärerna förordade upplysnings skrifterna vid äktenskapsbildningen och till de unga familjerna kan distribueras via rådgivningsbyråerna.

Beträffande förbättrad rådgivning till föräldrarna i fostrings- och vårdfrågor vill utskottet dels hänvisa till vad i det föregående anförts om upplysningsverksamheten, dels framhålla att det vid barnavårdscentralerna förekommer råd- och upplysningsverksamhet i olika former. Denna verksamhet gäller dock nästan uteslutande barnens fysiska hälsa och utveckling. Enligt utskottets mening bör det som en av de framkomliga vägarna att täcka det av motionärerna påtalade behovet prövas att vidga denna verksamhet att omfatta även barnens psykiska hälsa och utveckling. En sådan

verksamhet torde vara av värde vid den av motionärerna förordade psykiska hälsokontroll som enligt utskottets mening bör eftersträvas. Härför är emellertid en utbyggnad av den barnpsykiatriska verksamheten i övrigt erforderlig liksom en samordning med barnavårdsverksamheten och berörda verksamheter inom skolans ram.

I fråga om de spörsmål inom *skolväsendets ram*, som motionärerna berört i detta sammanhang, vill utskottet framhålla att dessa sedan motionen väcktes kommit i ett annat läge till följd av riksdagens beslut rörande reformering av den obligatoriska skolan. Bl. a. innebar beslutet en successiv ökning av antalet tjänster som länskolpsykologer så snabbt personaltillgången medger. I likhet med motionärerna ansåg vederbörande departementschef att organisationen och resurserna beträffande kuratorer och psykologer m. fl. på yrkesvägledningens och yrkesrådgivningens områden hittills varit otillfredsställande inom skolväsendet och tillkännagav att en översyn skulle företagas i syfte att avlägsna de rådande bristerna och olägenheterna. Häremot hade riksdagen inte något att erinra. Utskottet förutsätter att det ovannämnda samordningsbehovet och angelägenheten av en psykisk hälsokontroll beaktas vid översynen.

Årets skolbeslut innebär allmänt sett ett ökat utrymme för fostrande uppgifter och samlevnadsfrågor. Ett tillvaratagande av dessa möjligheter förutsätter att bl. a. lärarnas utbildning och fortbildning genomgår en erforderlig anpassning. Motionärerna har i detta avseende särskilt pekat på utbildning i psykologi. I det fortbildningsprogram som fastställdes i samband med årets skolbeslut får psykologiämnet anses förhållandevis väl tillgodosett och möjligheter till vidgning av fortbildningen i ämnet föreligger givetvis. Beträffande lärarutbildningen har vederbörande departementschef i juli månad innevarande år utfärdat tilläggsdirektiv till 1960 års lärarutbildningssakkunniga. Tilläggsdirektiven ägnar betydande uppmärksamhet åt de spörsmål motionärerna berört i förevarande avseende. Någon ytterligare åtgärd synes f. n. inte vara påkallad.

I fråga om *arbetslivet* har i motionerna bl. a. framhållits att den arbetspsykologiska och arbetsfysiologiska forskningen i vårt land är av god klass men arbetar med otillräckliga resurser och dessutom är splittrad på ett flertal olika institutioner. Enligt motionerna skulle denna forskningsintressen bäst gagnas av ett samordnande organ, benämnt statens arbetsvetenskapliga forskningsråd. Utskottet vill understryka angelägenheten av att såväl den arbetsvetenskapliga forskningen som samordningsarbetet ges tillräckliga ekonomiska och personella resurser. Såsom utskottet framhållit i ett tidigare vid årets riksdag avgivet utlåtande (utlåtande nr 24) har nyligen en »subkommitté för medicinsk yrkesforskning» inrättats i anslutning till medicinska forskningsrådet. Denna kommitté synes, åtminstone tills vidare i väsentliga avseenden, kunna fylla den funktion som motionärerna åsyftat beträffande det arbetsvetenskapliga forskningsrådet. Utskottet vill ej så

snart efter det den nämnda kommittén tillsatts förorda ytterligare organisatoriska ändringar beträffande samordningen. Erfarenheter av kommitténs verksamhet bör avvaktas innan frågan om ett arbetsvetenskapligt forskningsråd upptages till övervägande. Även de personella och ekonomiska resurserna får tillmätas avsevärd betydelse vid bedömningen av den sistnämnda frågan.

Vad i motionerna anförts beträffande upplysning rörande den arbetsvetenskapliga forskningens resultat, liksom beträffande personalvård i allmänhet, till företagare, företagsnämnder och de anställdas lokala sammanlutningar bör enligt utskottets mening beaktas särskilt. Såsom motionärerna framhållit bör lämpligen arbetarskyddsstyrelsen få i uppdrag att utreda frågan om upplysningsverksamhet på det psykohygieniska området motsvarande den som redan bedrivs till förebyggande av kroppsskador och kroppsliga yrkesrisker.

I motionerna har framhållits att staten i sin egenskap av arbetsgivare borde föregå med gott exempel när det gäller personalvård i vid bemärkelse och genom att utveckla en psykohygienisk försöksverksamhet vid de statliga företagen och verken. Enligt motionerna ligger staten efter de privata företagen i detta viktiga avseende. Liknande uttalanden har förekommit både från departementshåll och från vederbörande arbetstagarorganisationer. Utskottet, som bl. a. anser dessa frågor vara såväl ett allmänt intresse som ett ekonomiskt intresse för staten, vill förorda att åtgärder skyndsamt vidtages för förbättrad personalvård och arbetshygien inom den statliga verksamheten.

Beträffande *kvinnornas situation* i hem- och förvärvsarbete har i motionerna begärts prövning av åtgärder ägnade att främja utbyggnad och uppbyggnad av lekskole-, daghems- och hemhjälpverksamheten. Sedan motionerna väcktes har emellertid riksdagen i anledning av andra motioner tagit ställning till dessa spörsmål. Då riksdagens ställningstaganden synes svara mot de förevarande motionernas syfte, finner utskottet ej anledning att nu förorda någon ytterligare åtgärd.

I motionerna har även påtalats angelägenheten av utbyggnad av yrkesvägledning, utbildning och omskolning för hemmakvinnor, som — när barnuppfostran inte längre är aktuell — vill skaffa sig förvärvsarbete. I anledning härav vill utskottet erinra om att frågor om underlättande för kvinnor att återinträda i förvärvslivet behandlats av utskottet vid årets riksdag. Utskottet föreslog att motionerna i ämnet skulle jämte utskottsutlåtandet överlämnas till arbetsmarknadsutredningen. Riksdagen biföll utskottets förslag. Utskottet förordar att även de nu aktuella motionerna till förevarande del överlämnas till arbetsmarknadsutredningen. Utskottet förutsätter härvid att oaktat det pågående utredningsarbetet eu utbyggnad av ifrågavarande verksamhet i främst arbetsmarknadsstyrelsens regi skall kunna komma till stånd även under utredningstiden.

Motionärerna har framhållit att mödrarna under barnens första levnadsår ej skall stimuleras till förvärvsarbete. Då detta spörsmål har en familjepolitisk aspekt, finner utskottet det angeläget att det behandlas inom den familjebereidning, som tillsatts sedan motionerna väcktes.

Beträffande den *medicinska undervisningen* har i motionerna yrkats på en prövning av ökat utrymme för de psykosomatiska aspekterna, inrättande av ett psykosomatiskt laboratorium och poliklinik och övriga åtgärder att främja utvecklingen inom den psykosomatiska medicinen. Med hänsyn till den starka ökningen av de psykosomatiska sjukdomarna finner utskottet en prövning i enlighet med motionernas syfte vara befogad. Visserligen har behovet av blandad medicinsk-psykologisk utbildning för bl. a. läkare inom den psykiatriska barna- och ungdomsvården och rehabiliteringsvården uppmärksammas av läkarutbildningsberedningen. Enligt utskottets mening bör även frågan om läkarutbildningens komplettering i fråga om främst de psykosomatiska och psykoterapeutiska aspekterna prövas i syfte att göra kommande läkargenerationer bättre skickade att hjälpa berörda patientkategorier. Härvid bör det i motionerna framförda förslaget om speciella stipendier för yngre läkare som önskar vidareutbilda sig på området i utlandet särskilt beaktas. Inrättandet av ett psykosomatiskt laboratorium och en psykosomatisk poliklinik skulle enligt utskottets mening på ett ändamålsenligt sätt främja den nämnda psykosomatiska utbildningen och utvecklingen av den psykosomatiska medicinen över huvud taget. Utskottet tillstyrker att denna fråga prövas och ges hög prioritet vid den medicinska forskningens och undervisningens utbyggnad.

Beträffande den *medicinska rehabiliteringen* och *arbetsvården* föreslås i motionerna ett flertal åtgärder samt förordas en bättre samordning och inbördes informationsverksamhet mellan olika berörda organ och verksamheter. I anledning härav vill utskottet erinra om att förra årets riksdag i anledning av motioner tillstyrkte en utredning av rehabiliteringsverksamheten. Denna utredning tillsattes i slutet av förra året. Av de sedermera offentliggjorda direktiven framgår att flera av motionernas delyrkanden därigenom kan anses tillgodosedda. Sålunda skall utredningen tills vidare fungera som centralt samordningsorgan och i övrigt pröva frågor om den ändamålsenliga organisationen och samordningen av rehabiliteringsverksamheten. Vissa av motionsyrkandena kan emellertid inte sägas falla inom direktivens ram. Utskottet vill därför understryka att även frågorna om nykterhetsvårdens och fångvårdens inordnande i rehabiliteringsorganisationen och inrättande av rehabiliteringsavdelningar med egna överläkare vid centrallasaretten bör ägnas särskild uppmärksamhet. Den sistnämnda frågan är emellertid i hög grad avhängig tillgången på för uppgiften lämpade läkare. Då redan befintliga rehabiliteringsavdelningar har betydande svårigheter i detta avseende, bör de i motionerna väckta frågorna om inrättande av en professur i rehabiliteringsmedicin och utbildning av speciella rehabiliteringsläkare prövas med förtursrätt.

Motionärerna har givit sin anslutning till arbetsmarknadsstyrelsens arbetsvårdspolitiska program, vilket enligt deras mening skyndsamt bör utbyggas. I anledning härav vill utskottet framhålla att arbetsmarknadsstyrelsen uppenbarligen inte erhållit de resurser till arbetsvårdsverksamheten som varit möjliga. Detta har bl. a. medfört att den samordning och det samarbete mellan främst sjukkassorna och arbetsvårdsorganen som avsetts med riksdagens beslut ej kunnat effektueras. Vissa medborgargrupper har ålders- eller yrkesvis fått undantagas. Vidare får arbetsvårdsorganens tillgång till läkarkrafter betecknas som närmast illusorisk, icke till följd av personalbrist utan i brist på erforderliga ekonomiska medel. Då enligt beslut av årets riksdag behovet av rehabilitering skall utrönas i de fall sjukskrivningstiden överstiger 90 dagar, kan belastningen på arbetsvårdsorganen förväntas öka ytterligare under den närmaste framtiden. Skall vederbörliga riksdagsbeslut kunna effektueras, är en skyndsam upprustning och utbyggnad av arbetsvårdsorganen oundgängligen nödvändig.

Beträffande *de äldre i samhället* har i motionerna framförts yrkanden rörande dels ökad åldersforskning, dels rörande de äldres sysselsättnings- och aktivitetsproblem. I anledning av yrkandet rörande åldersforskningen vill utskottet framhålla betydelsen av en intensifierad forskning på detta område. Beträffande den äldre arbetskraftens allmänna problem på arbetsmarknaden är dessa föremål för behandling inom arbetsmarknadsutredningen. Till förtydligande vill utskottet emellertid framhålla att det ansluter sig till motionärernas uppfattning att de äldre bör beredas arbetsmöjligheter inom ramen för arbetsvårdens skyddade sysselsättning och att denna verksamhet bör utbyggas, så att de äldre kan beredas plats även i fall då produktionsförmågan är minimal och det närmast blir fråga om sysselsättningsterapi. Utskottet förutsätter att detta spörsmål ägnas tillbörlig uppmärksamhet inom arbetsmarknads- resp. rehabiliteringsutredningen.

I anledning av yrkandet rörande möjligheterna för stat och kommuner att i ökad utsträckning anställa äldre arbetskraft vill utskottet erinra om att den övre åldersgränsen för pensionering för flertalet statliga befattningshavare är 63, 65 resp. 66 år. Efter särskilt medgivande kan befattningshavare medges kvarstå i tjänst ytterligare viss begränsad tid. Med hänsyn till att den allmänna utveckling, som medför att de äldre beträffande åtskilliga uppgifter får större svårigheter att kvarstå i tjänst, och till att de äldre alltmer företer en psykisk och fysisk vitalitet, som i och för sig gör det möjligt och önskvärt för dem att delta i arbetslivet vid högre ålder, finner utskottet det angeläget att det väckta spörsmålet närmare prövas. Härvid bör inte endast de speciella medgivandena att kvarstå i tjänst efter uppnådd pensionsålder uppmärksammas utan måhända i ännu högre grad möjligheterna att kvarstå i tjänst men med andra, för äldre personer särskilt lämpliga arbetsuppgifter. Vid dessa överväganden bör det enligt utskottets mening vara en utgångspunkt att staten i sin egenskap av arbetsgivare skall föregå med gott exempel.

Såsom framgår av det anförda spänner frågorna rörande den psykiska tryggheten och individens anpassning över ett vidsträckt fält. Det framgår även att de åtgärder som hittills vidtagits är otillräckliga. I en del avseenden pågår utredningar eller motsvarande överväganden och inte minst får de olika initiativ som tagits sedan motionerna väcktes hälsas med tillfredsställelse. De pågående eller aviserade övervägandena ger emellertid belägg för att handlandet på området hittills varit alltför splittrat och sporadiskt. Att råda bot på detta samtidigt som en intensifiering och utbyggnad av samhällets insatser på området kommer till stånd är enligt utskottets mening synnerligen angeläget.

Härvid bör uppmärksammas att vissa konkreta åtgärder, sådana som nämnts i det föregående och i motionerna, bör kunna vidtagas utan nämnvärt dröjsmål om blott erforderliga medel ställs till förfogande. I andra avseenden kan pågående utredningar bära avvaktas och i vissa avseenden är en mera tidskrävande forskning erforderlig. Av största vikt är emellertid att en effektiv samordning som medger överblick över hela fältet kommer till stånd. Sådana åtgärder och strävanden har i hög grad präglat politiken beträffande de ekonomiska frågorna, på sistone särskilt beträffande den ekonomiska trygghetspolitiken. Enligt utskottets mening är motsvarande handlingssätt nödvändigt beträffande miljöpolitiken och den psykiska tryggheten, om en helhetsbedömning av människa och miljö skall kunna komma till stånd. En sådan samordning, som bör underlättas av att verksamheten på området befinner sig i ett begynnande uppbyggnadsskede, bör vara en av de angelägnaste uppgifterna i det nu aktuella handlingsprogrammet.

Av det föregående har framgått att forskningen måste tillmätas synnerligen stor betydelse för en effektiv miljöpolitik. Ökade möjligheter och resurser för forskningen måste därför utgöra en annan huvudpunkt i ett aktuellt handlingsprogram. Jämsides med forskningen intar utbildnings- och personalfrågorna en nyckelroll. Ifrågavarande utbildning är av sådan art att den bör utbyggas snarast möjligt, så att icke brist på kvalificerad personal onödigtvis lägger hinder i vägen för förverkligande av de förslag som kan framkomma med anledning av pågående utredningar.

Sammanfattningsvis får utskottet — med understrykande av vikten av intensifierade miljöpolitiska ansträngningar för lösande av de psykiska trygghets- och anpassningsproblemen — framhålla, att ett miljöpolitiskt handlingsprogram bör utarbetas så snart ske kan. Programmet bör främst gälla de i motionerna berörda områdena och omfatta en inventering och redovisning av de olika konkreta åtgärder som kan genomföras omedelbart eller så gott som omedelbart, utbyggnad av den berörda forskningen, utbyggnad och förbättring av utbildningen av betydelse i sammanhanget samt grundlinjerna för organisation och samordning av de miljöpolitiska strävandena. Programmet torde på lämpligt sätt bära redovisas för riksdagen.

Vad utskottet sålunda anfört torde böra bringas till Kungl. Maj:ts kännedom.

Aberopande det anförda får utskottet hemställa,

att riksdagen i anledning av de likalydande motionerna I: 513 och II: 587 i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte ge till känna vad utskottet i sitt utlåtande anfört om miljöpolitiskt handlingsprogram m. m.